

než kde se má koncentrovati v jednolitoú náladu neb ostře vyhranéú myšlénku.»

Obe sodbi sta s svoje strani opravičeni.

Dr. Jos. Tomišek.

Slovensko gledišče.

I. Dramske predstave. »E pur si muove!« sem vzkliknil sam pri sebi, ko sem se 16. marca po predstavi Cankarjeve drame »Jakob Ruda« vračal iz gledišča domov. In vendar se giblje, vendar se razvija počasi tudi naše dramatiško slovstvo!

Če se ozremo za par let nazaj, nismo li videli mar uprizorjenih že prav lepo vrsto domačih iger na našem odru? »Iz osvete«, »Struga in Otok«, »Sin«, »Rokovnjači«, »Za pravdo in srce«, »Logarjevi«, »Izmajlov«, to vse so igre, ki imajo svoje hibe, ki pa smo jih navzlic temu lahko veselili! Ene so se posrečile malo bolj, druge malo manj; nekatere treba še popraviti, druge ostanejo lahko take, kakršne so . . . Nobeden izmed dramatiških pisateljev pa naj ne obupa, če mu je malce izpodletelo, in nihče naj ne odloži takoj peresa, če ni dosegel uspeha, o kakršnem je morda sanjaril! Tudi oni, katerih poskuse je sodila kritika nemilo, imajo svoje zasluge! Na napakah, ki so jih zagrešili, se niso učili samo oni, ampak tudi drugi! Tudi tukaj velja »errando discimus«, in tu morda bolj nego kje drugje!

Gori naštetim izvirnim dramskim proizvodom se je pridružil častno zdaj še »Jakob Ruda«, da, trditi smem celo, da je storilo naše dramatiško slovstvo baš s to Cankarjevo dramo precejšen korak naprej. To je delo, pri katerem se bo moral pomuditi tudi še čez več let vsak kritik, ki bo pisal o naši dramatiki.

Dejanja v tej Cankarjevi drami ni mnogo. Vsebina je kaj kmalu povedana.

Jakob Ruda, posestnik na Drenovem, je došel po svoji lahkomiselnosti na rob gospodarske propasti. Peter Brož, postaren podjetnik in trgovec, ki se je zagledal v Rudovo lepo in mlado hčer Ano, hoče izkoristiti Rudov obupni položaj. Prilastiti si hoče njegovo hčer in njegovo posestvo. To vsaj trdijo razne v igri nastopajoče osebe o Brožu, dočim se dela Brož sam, kakor bi mu bilo edino le do tega, da reši Rudo zadrege ter poplača njegove dolgove. Ana, ki ljubi slikarja Ivana Dolinarja, a pozna očetov položaj, se odloči in sicer zlasti vsled vplivanja tete Marte, očetove sestre, da se žrtvuje za očeta ter vzame Broža.

To je vse!

Navadno dejanje! Kolikokrat je bila taka iz otroške ljubezni izvirajoča žrtev že predmet raznim slovstvenim umotvorom! . . .

Že tistikrat, ko sem pisal o Cankarjevih »Vinjetah«, sem naglašal, da se loteva Cankar kaj rad čisto navadnih, že jako obrabljenih predmetov, in da njemu ni glavna stvar »kaj«, temveč »kako«. Baš v tistem posebnem »kako« tiči Cankarjeva individualnost! Do umotvorov posebnega globokoumja se Cankar težko kdaj povzpne, pač pa mora občudovati na njem vsakdo, ki mu hoče biti pravičen, že zdaj ono mojstrstvo, ki ga usposablja, da zna stvari, ki nas v svoji goli istini morda komaj zanimljejo, obdelati tako, da se hkratu oduševljamo

zanje. V tem pa se razodeva brez dvojbe bistven del umetnosti! Kakor se nahajajo pesniki, pri katerih nadvladuje duh srce, tako se nahajajo tudi taki, pri katerih je odločilni faktor srce. K zadnjim je prištevati Cankarja. Pri njem izvira vse globoko iz srca in zato sega tudi v srce. Pri njem je vse čustvo, čustvo in nič drugega nego čustvo! Preživo čustvo in pa sposobnost, obdelati vsak predmet po svoje, sta poglavitna znaka Cankarjevega ustvarjanja!...

Kar velja o Cankarjevih umotvorih sploh, velja tudi o njegovem »Jakobu Rudi«. Dejanje samo na sebi je do skrajnosti suhotno, a to, kako je znal Cankar iz tega ničnega dejanja napraviti nekaj, zanimlje vsakogar, ki ne gleda samo na zunanosti.

Iz hčerinega sklepa, da se bode žrtvovala za očeta, nastanejo razni konflikti kakor v srcu posameznih oseb tako tudi med temi osebami, a dočim so ti konflikti na zunaj komaj vidni in se pojavljajo skoro brez vseh zunanjih efektov, služijo pisatelju v to, da nam da globoko pogledati v dušo svojih junakov in junakinj. Malo delajo ti ljudje pred našimi očmi, komaj da se gibljejo, le semtertja kak malo bolj pointiran vzklík, — in vendar kako dobro vemo, kaj se vsem tem ljudem godi v srcu!

Dasi nudi Cankarjeva drama le malo dejanja, se nam vendar ne zdi prazna. Tu ni nikjer tistih praznot, tistih zevajočih vrzeli, ki v igri tako neprijetno učinkujejo; tu je vse lepo izpopolnjeno in nasičeno — ne sicer z dramatiškim dejanjem, pač pa z dramatiškim duhom! Navzlic nezadostnemu dejanju smo med celo predstavo čutili, da v Cankarjevi drami krepko pulzira dramatiška žila! In mnogi momenti, ki se zvrše brez vse teatralnosti in v mejah najstrožje umerjenosti, so naravnost pretresljivi in polni prekipevajoče dramatiške moči! . . .

Vse to velja zlasti o prvih dveh dejanjih. V zadnjem dejanju pa se začno kazati pač tudi slabe strani Cankarjevega umotvora.

Že v prvih dveh dejanjih se nam dozdeva, da je še to malce dejanja, ki ga ima igra, le za stafažo tu in da je le prilepljeno na katastrofo, s katero se drama završi. Popolnoma jasno pa se pokaže šele v zadnjem dejanju, da Rudov samomor ni v nikaki pravi logični zvezi z ostalim dejanjem igre, in da njegov čin nikakor ni posledica tega, kar se vrši pred našimi očmi. To pa je hiba, ne mala hiba Cankarjeve drame! Jakob Ruda je človek, ki je od vsega početka predestiniran za to, da konča svoje življenje na silovit način, on je torej pravzaprav povsem pasiven junak. Človeku se zdi, kakor da bi bil hotel Cankar reči: »Evo vam kandidata samomorilca! Tak je človek malo časa prej, predno skoči v vodo!«

Dokler je bilo v navadi, da so kazali na smrt obsojene, so morali imeti tisti, ki so si ogledali takega nesrečneža, vsaj v enem oziru podoben občutek, kakor ga imamo mi, ko gledamo Jakoba Rudo. Tudi Jakob Ruda je na smrt obsojen! . . .

Pa poreče kdo: Ruda se usmrti, da reši svojo hčer, da ji omogoči iznebiti se človeka, kateremu se je hotela vdati, da bi rešila njega.

Da, Cankar je prebrisan mož! Zasukal je stvar res tako, da se vidi za hipec tako, toda kdor se v njegovo delo poglobi malo bolj, se mu ne bo dal premotiti. Cankar sam je prav dobro čutil, da v Rudovi smrti ni nič dramatiškega, ker ni prav opravičena v dejanju igre, zato je hotel podati še v zadnjem hipu nekoliko motivacije, a to se mu ni posrečilo!

Kaj, Ruda da bi moral storiti smrt radi tega, da reši hčer iz krempljev neljubljenega moža? . . . Ali da bi ga bila privedla do tega obupnega čina sramota, ker je prodal svojo hčer, ko vendar tega pravzaprav niti storil ni in so ga morali takorekoč preslepiti, da se je sprijaznil z mislijo, da postane njegova hči Broževa žena? . . . Ne, radi tega Rudi ni bilo treba v vodo! Tudi če bi bila res kdaj dozorevala misel v njem, da bi se okoristil s hčerino lepoto in mladostjo, bi bil, prepričavši se, da se hoče hči žrtvovati zanj, še vedno lahko stopil pred njo ter ji rekel: »Ne, hčerka moja, nikar! Pusti Broža in vzemi svojega slikarja! Tvoja sreča mi je več nego to posestvo, ki bi itak tudi potem ne bilo moje!«

To bi bil popolnoma naraven in logičen konec! In baš, ker si ne morem misliti, da bi bil Cankar napisal kaj nelogičnega, treba iskati Rudovemu samomoru povoda drugje, v njegovi preteklosti. S tem pa smo dospeli spet tja, kjer smo že bili; dospeli smo iznova do prepričanja, da je Jakob Ruda človek, čigar usoda je iz vsega početka že natanko določena, da je dejanje v Cankarjevi drami čisto postranska stvar, da ni v nikaki organski zvezi s končno katastrofo! . . .

Da je Rudova preteklost pravi vzrok njegovega usodnega koraka, se da posneti tudi iz mnogih lastnih Rudovih opazk, kakor tudi iz besed njegovih prijateljev. Najjasneje govori v tem oziru z njim Dobnik, čigar odkritosrčnost je naravnost občudovanja vredna, da, skoro nenaravna.

V tem, da leži pravo jedro Cankarjeve igre v preteklosti, je res nekako podobna Ibsenovim dramam. Toda Ibsen ima navado, da se izjavlja nekoliko obširneje o tem, kar se je zgodilo v davno minolih časih. O Rudi čujemo samo, da je živel lahkomišlno, razkošno, da je s svojim razuzdanim življenjem spravil svojo ženo v prezgodnji grob. O okolnostih, v katerih se je godilo vse to, molči Cankar popolnoma. To pa je v nekem oziru slabo, kajti Jakoba Rude značaj se nam ne zdi prav verjeten. Človek, čigar slaba stran je samo lahkomišelnost, lahkoživost, navadno ni sposoben za tak kes, kakor ga opažamo pri Rudi. Tak človek navadno tudi ne konča s samomorom, in če že položi roko sam nase, stori to z malo večjim humorjem nego Jakob Ruda.

Cankar bi nam bil moral odgrniti malce tudi kali Rudovih grehov, potem bi nas bil popolnoma zadovoljil! . . . Potem bi bili prodrli lahko docela v bistvo njegovega značaja! . . .

Naravnost nemogoče pa se zde meni zunanje okolnosti, v katerih se usmrti Ruda. Vsi njegovi prijatelji ne slutijo samo, temveč naravnost vedo, kaj namerava. A ne, da bi ga tolažili ali mu odgovarjali! Nasprotno! Dobnik ga naravnost izpodbuja!

Ali je to mogoče? . . .

Ne, gospod Cankar, tako dekadentnih ljudi, ki bi človeško življenje na tak način bagatelizirali, še ni na svetu, najmanj pa jih je na kakem Drenovem! In kako ulogo igra slikar Dolinar? V trenutku, ko mu Ruda izroči pismo, ko se poslovijo od njega, mu mora biti jasno in mu je tudi jasno, da nastopa Ruda zadnjo pot. In vendar, kaj stori on? Pomišlja si in pomišlja in naposled, ne da bi stekel sam za njim, ampak pokliče učitelja Justina, tega motovileža, o katerem je prepričan, da nesreče prav gotovo ne prepreči! In zakaj? Mari zato, ker je tudi on prepričan, da Ruda mora umreti? Ali zato, ker se boji, da Ana drugače ne postane njegova? . . .

Zdi se mi, da je Cankarja tu zapustila rahločutnost! . . .

Značaji so vobče risani krepko, z jasnimi potezami, vendar pa imajo vse osebe, ki nastopajo v Cankarjevi drami, nekaj sličnega, kar moti. Kakor se nahajajo nekaki posebni, dostikrat seveda smešni znaki, po katerih spoznavamo neko vrsto ljudi, takozvane aristokrate, tako imajo tudi vsi Cankarjevi ljudje neko svojstvo, katero jih dela nekako sorodne. Vsi govore en jezik, vsi gledajo in zlasti molče takisto pomembno, molče v trenutkih, ko bi človek mislil, da bi morali govoriti i. t. d.

Mislim, da niso zakrivali tega samo igralci . . . Seveda je poskrbljeno tudi za kontrast. Na učitelju Justinu in Dobnikovi hčeri Almi ne opazujemo tiste ponositosti, po kateri se odlikujejo vse druge osebe v Cankarjevi drami. Da je Cankar vedoma hotel imeti kontrast, o tem nas prepričuje zlasti učitelj Justin, kajti ta značaj je naravnost karikiran!

Pa da že končam: »Jakob Ruda« je po moji sodbi prva slovenska drama, ki ni imela le v našem gledališču jako lepega uspeha, ampak bi si ga utegnila priboriti tudi na kakem tujem odru! Kdor je s kritičnim duhom čital moderne igre tujih pisateljev, zlasti pa nemških, pritrdi moji sodbi. S Sudermannom ali Hauptmannom Cankarja seveda ne moremo primerjati, a poznam nekoliko iger novejših nemške literature, katere je kritika prav pohvalno sprejela, a ki so komaj boljše nego »Jakob Ruda«! . . .

Nekoliko zasluge za to, da je »Jakob Ruda« tako lepo uspel, gre seveda tudi igralcem. Če bi ne bilo gospoda Borštnika, ki je igral naslovno ulogo, ali gospoda Inemanna, kateremu je bila poverjena uloga Broža, ne vem, kako bi bilo. —

Razen »Jakoba Rude« so bile v zadnjem času še sledeče dramske predstave. Dne 18. februarja smo imeli popoldansko »jubilejsko predstavo«, pri kateri se je ponavljala »Županova Micka«. Dne 20. februarja pa je bila tretja, oziroma zadnja »slavnostna jubilejska predstava«. Igral je ta večer v »Rokovnjačih« naslovno ulogo gospod Ig. Borštnik, ki je dokazal, da se da tudi iz te uloge nekaj napraviti. Kot gost je nastopil gospod Borštnik tudi 26. februarja, t. j. pustni torek v Kotzebuevi pustni glumi »Vrban Debeluhar«, Dne 2. marca so igrali prvič v tej sezoni Ganglovega »Sina« in sicer predelanega. Bistvenih izprememb pri »Sinu« jaz nisem mogel zapaziti. Kolikor pa je gospod Gangl odstranil v njem nekatere kričavosti ter ugladil dialog, je to drami le na korist. Dne 8. marca pa je nastopila kot gost v »Pariškem potepuhu« gospa Ljerka pl. Šramova iz Zagreba. O dični umetnici smo pisali obširneje tistikrat, ko je bila baš v »Pariškem potepuhu« prvokrat nastopila na našem odru, in da bi se hoteli baviti temeljiteje z njeno igro i zdaj, bi morali le ponavljati hvalo, ki smo jo bili izrekli o njej ob tisti priliki. Z.

II. Operne predstave. Šestmesečno sezono slovenskega gledališča je zaključila Bellinijeva¹⁾ opera »Norma«. V reprizi tega iz prejšnjedobnega repertoarja slovenske opere dobro znanega dela je našel ljubitelj starejšega italijanskega žanra zaželjeni sladki bonbon, katerega mu je letošnja sezona do

¹⁾ Vincencij Bellini, roj. l. 1801. v Kataniji v Siciliji, umrl l. 1835. v Putauxu pri Parizu, je zložil več oper izmed, katerih sta najbolj znani »Norma« in »Somnambula«. Italijani proizvajajo tudi še njegovi skladbi »I Capulettiedi Montecchi« ter »I Puritani«.